

Przemysław Mrówka

Komitet Obrony Kraju : struktura i zadania w latach 1959-1973

Niepodległość i Pamięć 19/1-4 (37-40), 159-182

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Przemysław Mrówka

Warszawa

Komitet Obrony Kraju. Struktura i zadania w latach 1959-1973

Celem niniejszej pracy jest opisanie Komitetu Obrony Kraju: jego struktury, organizacji, składu personalnego, podejmowanych działań i celów jakie przed nim stawiano. Zadanie to nie jest łatwe z powodu braku opracowań dotyczących tego zagadnienia, nie istnieją bowiem żadne publikacje na ten temat. Jedyne na razie wydaniem jest artykuł profesora Andrzeja Paczkowskiego pt. *Komitet Obrony Kraju w latach 1959-1991*¹, krótki tekst opisujący ogólnie zagadnienie Komitetu. Wiele napisano o wojsku Polski Ludowej, o organach sterowania, ośrodkach decyzyjnych i przygotowaniach kraju do potencjalnej wojny, zgoła nic jednak o instytucji łączącej wszystkie te zagadnienia. Problemem jest również niekompletność źródeł. Praca ta pisana jest na podstawie materiałów dostępnych w Archiwum Akt Nowych, w zespole Urzędu Rady Ministrów. Są one bardzo niejednolite i niekompletne, bardzo trudno jest, opierając się wyłącznie na nich, stworzyć spójny i jasny obraz. Należy zaznaczyć jednak, że archiwa Komitetu zachowały się i istnieje możliwość ich opracowania. Znajdowały się one w Centralnym Archiwum Wojskowym, jednak przeniesiono je do Instytutu Pamięci Narodowej. Warto jednak podkreślić, że nie do wszystkich materiałów można uzyskać dostęp, dokumenty powstałe po 1981 roku objęte są tajemnicą wojskową i odtajniono dotychczas jedynie pojedyncze teczki.

Praca ta oparta jest na aktach Urzędu Rady Ministrów znajdujących się w Archiwum Akt Nowych. Informacje na temat instytucji łączących na wysokim szczeblu czynniki wojskowe i cywilne, a poprzedzających Komitet Obrony Kraju, zaczerpnąłem z pracy

¹ A. Paczkowski, *Komitet Obrony Kraju w latach 1959-1991*, „Zeszyty Historyczne”, 2008 r., z. 166, t. 545, s. 58-65

Jerzego Poksińskiego, Aleksandra Kochańskiego i Krzysztofa Persaka².

1. Zanim powstał Komitet

*Bój to jest nasz ostatni,
Krwawy skończy się trud
Gdy związek nasz bratni
Ogarnie ludzki ród.*

Te słowa *Międzynarodówki* zdają się, z różną siłą i w różnym stopniu, przyświecać wszystkim systemom komunistycznym na świecie od momentu powstania komunizmu. W wielu państwach socjalistycznych widoczny był pęd do podboju i niesienia ustroju „sprawiedliwości społecznej” na bagnietach. Powstawały struktury, ministerstwa, sztaby, organizacje i instytuty, którym przyświecał jeden cel: wyzwolenie uciskanego robotnika spod jarzma kapitału. Obojętnie, czy na drodze akcji zbrojnej, czy poprzez wspieranie ruchów „narodowyzwoleńczych” lub działalności na forum międzynarodowym, wciąż prowadzona była walka o zdobycie władzy nad światem. Osiągnięcie tego wymagało, rzecz oczywista, odpowiednich przygotowań. W Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej nad całokształtem takich przygotowań, zarówno militarnych, jak i społecznych, politycznych czy prawnych, czuwał Komitet Obrony Kraju, działający w strukturze rządu.

Nie był on pierwszą strukturą, przed którą postawiono takie zadania, powstała w powojennej Polsce. Poprzedzał go Wydział Wojskowy przy Biurze Politycznym Komitetu Centralnego PPR, powołany 31 października 1944, a więc nawet jeszcze przed końcem wojny. Składał się on z pięciu osób pod przewodnictwem sekretarza KC i miał się zajmować wszystkimi sprawami związanymi z wojskiem³. Bezpośrednim bodźcem do jego powstania była dezercja 31 pułku 7 dywizji piechoty⁴. Równoległe do niego powstał Wydział Wojskowy przy Komitecie Centralnym PPR zajmujący się kwestią pracy partyjnej, agitacji i działań propagandowych w Wojsku Polskim⁵.

² J. Poksiński, A. Kochański, K. Persak, *Kierownictwo PPR i PZPR wobec wojska 1944-1956*, Warszawa 2003

³ J. Poksiński, A. Kochański, K. Persak, *op. cit.*, s. 14.

⁴ *Ibidem*, s. 13.

⁵ *Ibidem*, s. 16.

Jako chronologicznie następną powołaną została Komisja Wojskowa Biura Politycznego Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej. To ją można traktować jako pierwowzór KOK, bowiem, w odróżnieniu od czysto partyjnego Wydziału Wojskowego, w Komisji Wojskowej zasiadali przedstawiciele zarówno partii, jak i wojska⁶.

Ostatnią strukturą powołaną celem poprawy obronności, a powstałą przed Komitetem Obrony Kraju, była Komisja dla Spraw Obrony Narodowej, sformowana w 1953 roku. Również ona była organem partyjno-wojskowym, pod względem składu personalnego właściwie identycznym z Komisją Wojskową Biura Politycznego⁷.

Na temat działalności każdej z wymienionych struktur zachowało się bardzo niewiele materiałów⁸, toteż dokładne ich opisanie byłoby po pierwsze niezwykle trudne, jak również bezcelowe: zostały one dokładnie przedstawione w przywoływanej już pracy zbiorowej Aleksandra Kochańskiego, Krzysztofa Persaka i Jerzego Poksińskiego *Kierownictwo PPR i PZPR wobec wojska 1944-1956*. Nie wnosiliby zresztą nic do poznania Komitetu Obrony Kraju: dotychczasowe organy były albo partyjne, albo partyjno-wojskowe. Tym razem zamierzano stworzyć strukturę w łonie rządu, nie partii.

2. Trudne początki

3 listopada 1955 roku spisana została notatka nosząca odręczny podpis premiera Józefa Cyrankiewicza. Zawierała ona pierwsze informacje na temat mającego powstać Komitetu Obrony Kraju. Zgodnie z jej treścią w skład Komitetu wchodzić mieli I Sekretarz KC PZPR, przewodniczący Rady Państwa, Prezes Rady Ministrów, I sekretarz prezydium Rady Ministrów oraz Minister Obrony Narodowej. Nawiasem mówiąc, ówczesny minister, Konstanty Rokossowski, jako jedyny wymieniony został z nazwiska⁹. 21 grudnia tego samego roku powzięta została uchwała Rady Państwa i Rady Ministrów w sprawie powołania Komitetu Obrony Kraju

⁶ *Ibidem*, s. 19.

⁷ *Ibidem*, s. 21.

⁸ Np. z prac Wydziału Wojskowego Biura Politycznego KC PZPR zachowały się jedynie trzy raporty. Por. J. Poksiński, A. Kochański, K. Persak, *op. cit.*, s. 14.

⁹ AAN, URM, 159/164, k. 1.

w składzie: I sekretarz KC PZPR Bolesław Bierut jako przewodniczący KOK, przewodniczący Rady Państwa Aleksander Zawadzki, prezes Rady Ministrów Józef Cyrankiewicz, wicepremier i Minister Obrony Narodowej Konstanty Rokossowski, zastępca premiera Hilary Minc oraz sekretarz KC PZPR, Edward Ochab¹⁰. Określone też zostały zadania stojące przed Komitetem, a dające się streścić w trzech punktach:

- rozpatrywanie i inicjowanie poczynań, mających na celu wzmocnienie obrony kraju i obronności państwa;
- decydowanie w sprawach mających zasadnicze znaczenie dla obrony kraju, a dotyczących sił zbrojnych, gospodarki narodowej i przygotowania aparatu państwa do zadań obrony;
- rozpatrywanie wszystkich kwestii finansowych związanych z obronnością¹¹.

Uderza nieprecyzyjność, z jaką sformułowane zostały te punkty w uchwale, jak i szeroka możliwość ich interpretacji. Trudno wszak znaleźć taką kwestię, której nie dałoby się w żaden sposób zakwalifikować jako nie mającej żadnego znaczenia dla obrony.

Pierwszy etap działalności KOK był krótki, bowiem już 2 listopada 1956 roku¹² został on rozwiązany decyzją Rady Państwa i Rady Ministrów¹³. Jednak po ustabilizowaniu sytuacji w państwie Gomułka zaproponował wznowienie działalności Komitetu. W 1958 roku spisany został projekt uchwały o powołaniu Komitetu Obrony Kraju. W myśl projektu, miał to być komitet Rady Ministrów¹⁴ odpowiadający rangą innym, jak na przykład Komitetowi Ekonomicznemu, koordynujący te aspekty działalności aparatu administracyjnego, które związane były z obronnością. Miał zajmować się inicjowaniem, opracowywaniem i opiniowaniem aktów uchwalanych przez Radę Ministrów, a dotyczących obronności, a także informować Radę o zagadnieniach i zagrożeniach ważnych z militarno-politycznego punktu widzenia¹⁵. Przewidziano możli-

¹⁰ Sekretarz PZPR skreślony został z listy członków 20 kwietnia 1956 roku na mocy nowelizacji ustawy o powołaniu KOK (Por. AAN, Archiwa URM, 156/197, brak paginacji).

¹¹ AAN, URM, 159/164, k. 40.

¹² Według Paczkowskiego miało to miejsce w listopadzie 1957 roku (por. A. Paczkowski, *Komitet Obrony Kraju w latach 1959-1991*, „Zeszyty Historyczne”, 2008 r., z. 166, t. 545, s. 59).

¹³ AAN, URM, 159/228, k. 3.

¹⁴ AAN, URM, 159/254, k. 6.

¹⁵ AAN, URM, 159/254, k. 6.

wość powoływania podkomisji dla konkretnych zagadnień¹⁶, zaś szczegóły działalności precyzować miał regulamin¹⁷. Według projektu przewodniczącym Komitetu miał być prezes Rady Ministrów, zastępcą zaś wiceprezes Rady Ministrów, wyznaczony przez premiera. W jego skład mieli wejść ministrowie obrony narodowej i spraw wewnętrznych oraz przewodniczący Komisji Planowania przy RM. Przewidziano także funkcję sekretarza komitetu, którą miało powierzyć szefowi Sztabu Generalnego WP¹⁸. Warto tutaj podkreślić, że stanowiska przeznaczone były nie dla konkretnych osób, lecz dla pełniących funkcję w aparacie państwa. Premier niejako automatycznie stawał się przewodniczącym KOK, zaś szef Sztabu Generalnego jego sekretarzem. Po rozpatrzeniu kilku poprawek, dnia 18 lutego 1959 roku uchwałą numer 66/59 powołano Komitet Rady Ministrów ds. Obrony Kraju pod nazwą Komitet Obrony Kraju¹⁹.

3. Struktura i cele

3.1. Pierwszy etap: 1966 rok

Struktura KOK podlegała ciągłej ewolucji. Trudno jest dokładnie prześledzić te przemiany z powodu szczątkowości zachowanych dokumentów i ich niekompletności, mimo to jednak wyraźnie daje się dostrzec rozbudowę jakiej podlegał Komitet. Dnia 30 czerwca 1966 roku powzięta została uchwała nr 0012/66 Komitetu Obrony Kraju zawierająca *Koncepcję organizacji i funkcjonowania działów Komitetu*²⁰. W uchwale, podpisanej przez generała dywizji Wojciecha Jaruzelskiego, ówczesnego szefa Sztabu Generalnego, czytamy: [Komitet Obrony Kraju] *stanowi zgrupowanie centralnych organów partyjnych, polityczno-społecznych i administracji państwowej (...) o ściśle związanych lub pokrewnych kierunkach działalności, podporządkowanych wspólnemu, nadrzędnemu kierownictwu, który integruje lub dostosowuje do potrzeb i warunków obronnych strukturę organizacyjną podległych organów, resortów i instytucji*

¹⁶ AAN, URM, 159/254, k. 7.

¹⁷ AAN, URM, 159/254, k. 8.

¹⁸ AAN, URM, 159/254, k. 7.

¹⁹ AAN, URM, 159/253, k. 12.

²⁰ AAN, URM, 137/37, k. 115

*centralnych według założeń jednolitego planu organizacyjno mobilizacyjnego*²¹. Pragnę zwrócić uwagę na drastyczną zmianę: nie ma już mowy o kilkusobowym gremium zajmującym się kwestiami obronności. Jego miejsce zajmuje rozbudowana struktura, licząca wielu członków i wiele instytucji, *zgrupowanie centralnych organów partyjnych, polityczno-społecznych i administracji państwowej*. Uchwała precyzuje nie tylko jakie działy mają podlegać Komitetowi, ale także co ma wchodzić w ich kompetencje. Razem z pochodzącym z 1967 roku opisem działów KOK pozwala nam ona rzucić światło na konkretne obszary ich działalności.

Dział Polityczny miał na celu rozwijanie wśród ludności kraju pracy wyjaśniającej szeroko rozumiany problem obronności, przede wszystkim poprzez organizacje polityczne, społeczne i militarne, szkolenie działaczy partyjnych i społecznych oraz przygotowywanie ich w zakresie problematyki obronności, tworzenie ogniw partyjno-politycznych w układzie militarnym, terytorialnym i administracyjnym, a także walka propagandowa, psychologiczna i swoiste „oswajanie” społeczeństwa z kwestią wojny²².

Dział Planowania i Ekonomiki zajmował się planowaniem gospodarczym oraz gospodarką finansami i rezerwami państwa, a także rozdysponowywaniem surowców, materiałów, maszyn i urządzeń oraz siły roboczej, jak również kwestią ubezpieczeń społecznych²³.

Dział Wewnętrzny miał zająć się kontrwywiadem, przeciwdziałaniem potencjalnemu sabotażowi oraz cenzurą²⁴.

Zadaniem Działu Komunikacji było utrzymanie infrastruktury transportowej i jej dalsza rozbudowa. Dotyczyło to zarówno transportu kołowego, kolejowego czy wodnego, jak i kwestii przesyłu informacji.

Dział Ochrony Ludności skupiał się na zabezpieczeniu ludności cywilnej, głównie przed skutkami ataku jądrowego, ale nie tylko.

*Do zakresu działania [Działu Zagranicznego](...) w czasie ewentualnej wojny należy załatwianie wszelkich spraw politycznych, prawno-traktatowych, naukowo-kulturalnych, społecznych itp. składających się na całokształt polityki zagranicznej*²⁵.

²¹ AAN, URM, 137/37, k. 143.

²² AAN, URM, 134/52, brak paginacji.

²³ AAN, URM, 134/52, brak paginacji.

²⁴ AAN, URM, 134/52, brak paginacji.

²⁵ AAN, URM, 134/52, brak paginacji.

Dział Przemysłowy miał nadzorować całość działań mających doprowadzić do przestawienia przemysłu w Polsce na produkcję wojenną.

Dział Zaopatrzenia miał, jak sama nazwa wskazuje, zadbać o zaopatrzenie ludności cywilnej i wojska w artykuły konsumpcyjne²⁶.

3.2. Drugi etap: rok 1967

Podział na działy miał się utrzymać już do końca funkcjonowania KOK, jednak liczba, nazwy i ich kompetencje podlegały kolejnym modyfikacjom. Już rok później, w 1967 roku, uchwalona zostaje *Koncepcja organizacji i funkcjonowania Działu Politycznego Komitetu Obrony Kraju*²⁷. Składa się ona niejako z dwóch części: pierwsza to opis organizacji i zadań stojących przed Działem Politycznym, druga zaś dotyczy celów, które Dział Polityczny miał realizować razem z pozostałymi działami. Pozwala nam to zarówno poznać ich liczbę, jak mieć wyobrażenie o stojących przed nimi zadaniach. Kwestia samego Działu Politycznego zostanie szerzej rozwinięta w dalszej części, w pierwszej należy zarysować całokształt poszczególnych działów Komitetu.

Po pierwsze, sam Dział Polityczny. Celem ogólnego przedstawienia tematu wystarczy zacytować trzy fragmenty z *Koncepcji organizacji i funkcjonowania Działu Politycznego KOK*, by zarysować jego prerogatywy:

- *Dział polityczny KOK jest organem KOK i stanowi centralne ogniwo politycznego kierowania całokształtem życia społeczeństwa i działalności organów władz państwowych oraz organizacji pracy*

- *Rola Działu Politycznego Komitetu Obrony Kraju w systemie obronnym polega na organizowaniu i kierowaniu pracą polityczno-obronną, zapewniającą mobilizację społeczeństwa do realizacji zadań obrony państwa*²⁸;

- *[Celem Działu Politycznego jest] Przygotowanie utrzymanie pełnej gotowości obronnej kraju poprzez ideowo-polityczną mobilizację społeczeństwa*²⁹.

²⁶ AAN, URM, 134/52, brak paginacji.

²⁷ AAN, URM, 137/53, brak paginacji.

²⁸ AAN, URM, 137/53, brak paginacji.

²⁹ AAN, URM, 137/53, brak paginacji.

Zadania stawiane przed kolejnymi działami miały być realizowane w kooperacji z Działem Politycznym. I tak: Dział Militarny, jak to ogólnikowo sformułowano, miał zająć się kwestią sojuszy w ramach Układu Warszawskiego, oceną sytuacji międzynarodowej, planowaniem operacyjno-obronnym i organizacyjno-mobilizacyjnym, wykorzystaniem do celów wojskowych Centralnego Ośrodka Informacyjno-Propagandowego i studiami nad taktyką przeciwnika, zwłaszcza dotyczącą prowadzenia wojny psychologicznej.

Dział Wewnętrzny miał się zająć zwalczaniem potencjalnych efektów wspomnianej wojny psychologicznej, które miałyby prowadzić kraje NATO, a także zabezpieczeniem przed prowadzonymi na terenie Polski, w warunkach wojny, akcjami dywersyjnymi. Na uwagę zasługuje fakt obarczenia Działu Wewnętrznego odpowiedzialnością za utrzymanie kontaktu z administracją Kościoła.

Dział Zagraniczny również miał zająć się kwestią wojny psychologicznej, co dobrze odzwierciedla wagę, jaką przykładano do przeciwdziałania akcjom propagandowym przeciwnika. Oczywiście, jego rola nie ograniczała się wyłącznie do tego: odpowiedzialny był także za sterowanie polityką zagraniczną. Brak jest bardziej precyzyjnych sformułowań dotyczących konkretnych posunięć i celów, jakie postawiono w tym układzie Działowi Zagranicznemu.

Działowi Szkolnictwa i Nauki przeznaczono pieczę nad pracą ideowo-wychowawczą i uodpornieniem ludności na efekty wojny. Brak informacji czy do kompetencji tego działu należały tylko działania propagandowe, czy też, na przykład, nadzór nad programami zajęć przystosowania obronnego. Warto zaznaczyć, że opisywany dział miał zająć się także zabezpieczeniem dóbr kultury oraz ochroną wybitnych pracowników nauki i sztuki. Brak jest jakichkolwiek wskazówek, według jakiego klucza miała być oceniana „ranga” osób, o których bezpieczeństwo miano zadbać.

Do obowiązków Działu Komunikacji należało zabezpieczenie ciągłości działania komunikacji oraz zapasowych stanowisk kierowania Komitetu oraz Centralnego Ośrodka Informacyjno-Propagandowego. Oprócz powyższych aspektów, jasno wynikających z samej nazwy działu, miał on zająć się także pomocą polityczną i konsularną dla jednostek morskich i powietrznych, znajdujących się poza granicami kraju w momencie wybuchu wojny.

Zadania Działu Ochrony Ludności właściwie także ujęte zostały w nazwie. Miał on zadbać o odporność psychiczną ludności cywilnej oraz zabezpieczenie polityczne, przez co prawdopodobnie należy rozumieć stworzenie odpowiednich aktów prawnych, przedsięwzięć związanych z ochroną ludności. W jego gestii leżało także monitorowanie poziomu skażenia radioaktywnego i zbieranie o nim informacji.

Za zabezpieczenie aprowizacyjne i towarowe odpowiedzialny był Dział Zaopatrzenia. W nim najlepiej uwypuklona była filozofia prowadzenia gospodarki centralnie sterowanej, planowej i nakazowej. Ustawodawca stwierdzał, że dział będzie zajmować się zarówno zmianą cen, jak i norm spożycia oraz gwarancją regularnej realizacji świadczeń obowiązkowych na rzecz państwa. Jako kwestię dodatkową podano także zabezpieczenie towarów przed skutkami promieniowania i opadu radioaktywnego.

Dział Przemysłu miał zadbać o utrzymanie maksymalnej wydajności pracy i przestawienie produkcji z cywilnej czasu pokoju na wojenną, a także, co zasługuje na uwagę, zobowiązany został do zapewnienia łączności między pracownikami zakładów produkcyjnych i ich rodzinami.

Zadania stojące przed Działem Planowania i Ekonomiki sformułowane zostały tak ogólnikowo, że nie da się powiedzieć na podstawie tego dokumentu nic więcej nad to, że miał się zajmować planami gospodarczymi i ekonomią państwa.

Ostatnim wymienionym był Dział Współpracy Gospodarczej z Zagranicą. W materiałach Urzędu Rady Ministrów natrafiamy na informację, według której: *Podstawowym zadaniem Działu Współpracy Gospodarczej z Zagranicą w okresie pokoju powinno być możliwie jak najbardziej wszechstronne konfrontowanie polskiej koncepcji współpracy gospodarczej z koncepcjami pozostałych krajów Układu Warszawskiego*³⁰. Do pozostałych prerogatyw należało wykorzystywanie kontaktów gospodarczych do prowadzenia agitacji, analiza skuteczności działań propagandowych za granicą³¹.

³⁰ AAN, URM, 138/7, k.1.

³¹ AAN, URM, 137/53, brak paginacji.

4. Skład Komitetu

Komitet Obrony Kraju miał szeroki zakres zadań. Rozmach ów jest bardziej widoczny jeśli przyjrzymy się organizacjom wchodzącym w skład działów KOKu. Ich lista znajduje się w *Uchwale nr 01/69 Komitetu Obrony Kraju w sprawie organizacji działów Komitetu Obrony Kraju oraz zakresu działania kierowników tych działów*³² z 15 lutego 1969 roku. Wyglądały one następująco:

Dział Militarny i Dział Zagraniczny prezentują się najmniej okazale, oba bowiem były po prostu odpowiednio Ministerstwem Obrony Narodowej i Spraw Zagranicznych, z kosmetycznymi jedynie zmianami wprowadzonymi w kwestii składu osobowego³³.

Dział Komunikacji obejmował Ministerstwa Łączności, Żeglugi, Komunikacji oraz Centralny Urząd Gospodarki Wodnej³⁴.

Dział Wewnętrzny, na który składały się Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Sprawiedliwości, Prokuratura Generalna, Sąd Najwyższy i Najwyższa Izba Kontroli³⁵.

Skład trzech kolejnych działów należy wymienić w punktach, dla zachowania przejrzystości. I tak:

Częściami Działu Gospodarczego były następujące instytucje³⁶:

- a. Komisja Planowania przy Radzie Ministrów,
- b. Ministerstwo Finansów,
- c. Narodowy Bank Polski,
- d. Ministerstwo Handlu Zagranicznego,
- e. Ministerstwo Górnictwa i Energetyki,
- f. Ministerstwo Przemysłu Chemicznego,
- g. Ministerstwo Przemysłu Ciężkiego,
- h. Ministerstwo Przemysłu Lekkiego,
- i. Ministerstwo Przemysłu Maszynowego,
- j. Główny Urząd Jakości i Miar,
- k. Główny Urząd Statystyczny,
- l. Komitet Pracy i Płac,

³² AAN, URM, 134/56, k. 2.

³³ AAN, URM, 134/56, k. 7, AAN, URM, 134/56, k. 9.

³⁴ AAN, URM, 134/56, k. 9.

³⁵ AAN, URM, 134/56, k. 9.

³⁶ AAN, URM, 134/56, k. 7.

- m. Komitet Nauki i Techniki,
- n. Pełnomocnik Rządu ds. Elektronicznej Techniki Obliczeniowej,
- o. Państwowa Komisja Cen,
- p. Polski Komitet Normalizacyjny,
- q. Polska Izba Handlu Zagranicznego,
- r. Urząd Patentowy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej,
- s. Urząd Rezerw Państwowych,
- t. Wyższy Urząd Górniczy,
- u. Zakład Ubezpieczeń Społecznych.

Dział Ochrony i Zaopatrzenia Ludności powstał po scaleniu w jeden dwóch różnych działów. W jego ramach stworzono dwa pionory odpowiadające poprzednim działom³⁷:

A. Pion Ochrony, na który składały się:

- a. Ministerstwo Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych,
- b. Ministerstwo Gospodarki Komunalnej,
- c. Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej,
- d. Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki,
- e. Pełnomocnik Rządu ds. Deglomeracji Miasta Stołecznego Warszawy,
- f. Pełnomocnik Rządu ds. Wykorzystania Energii Jądrowej,
- g. Ministerstwo Kultury i Sztuki: Oddział Bibliotek Departamentu Pracy Kulturalno-Oświatowej i Bibliotek,
- h. Ministerstwo Kultury i Sztuki: Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków,
- i. Centralny Urząd Geologii,
- j. Polski Czerwony Krzyż.

B. Pion Zaopatrzenia

- a. Ministerstwo Handlu Wewnętrznego,
- b. Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego,
- c. Ministerstwo Przemysłu Spożywczego i Skupu,
- d. Ministerstwo Rolnictwa,
- e. Komitet Drobnej Wytwórczości,
- f. Naczelna Rada Spółdzielcza,
- g. Związek Spółdzielni Spożywców „Społem”,
- h. Centrala Rolnicza Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”,
- i. Centrala Spółdzielni Ogrodniczych,
- j. Centralny Związek Kółek Rolniczych,
- k. Centralny Związek Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych,

³⁷ AAN, URM, 134/56, k. 8.

- l. Centralny Związek Rzemieślniczych Spółdzielni Zaopatrzenia i Zbytu,
- m. Centralny Związek Spółdzielni Budownictwa Mieszkaniowego,
- n. Centralny Związek Spółdzielni Mleczarskich,
- o. Centralny Związek Spółdzielczości Pracy.

Ostatnim będzie Dział Polityczny, którego struktura została przedstawiona bardziej szczegółowo w *Koncepcji organizacji i funkcjonowania Działu Politycznego Komitetu Obrony Kraju*³⁸:

- a. Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej,
- b. Naczelny Komitet Zjednoczonego Sojuszu Ludowego,
- c. Naczelny Komitet Stronnictwa Demokratycznego,
- d. Centralna Rada Związków Zawodowych,
- e. Zarząd Główny Związku Młodzieży Socjalistycznej,
- f. Zarząd Główny Związku Młodzieży Walczącej,
- g. Komenda Główna Związku Harcerstwa Polskiego,
- h. Ministerstwo Kultury i Sztuki (bez zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków, Zarządu Szkół Artystycznych i części Departamentu Pracy Kulturalno-Oświatowej i Bibliotek),
- i. Front Jedności Narodu,
- j. Związek Bojowników o Wolność i Demokrację.

Do listy tej należy dodać organizacje podległe Działowi Politycznemu: Komitet ds. Radia i Telewizji „Polskie Radio i Telewizja”, Polską Agencję Prasową, Zarząd Główny Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa” i Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk.

Ostatnim nieomówionym elementem struktury Komitetu był Sekretariat Komitetu Obrony Kraju, na temat którego informacje znajdują się w *Uchwale nr 03/69 Komitetu Obrony Kraju z dnia 15 lutego 1969 roku w sprawie zasad i zakresu działania oraz struktury organizacyjnej Sekretariatu Komitetu Obrony Kraju*³⁹. Wynika z niej, że sekretariat był bezpośrednim organem wykonawczo-koordynującym Komitetu, zaś do jego zadań należało zadbanie o bezproblemowe przejście organów kierowniczych ze stanu pokoju do stanu wojny⁴⁰. Wydane w 1971 roku *Zarządzenie przewodniczącego Komitetu*

³⁸ AAN, URM, 137/53, brak paginacji.

³⁹ AAN, URM, 134/56, k. 21.

⁴⁰ AAN, URM, 134/56, k. 22.

*Obrony Kraju w sprawie zakresu działalności sekretarza Komitetu Obrony Kraju*⁴¹ rozszerza jednak jego zakres odpowiedzialności. Ma on sprawować ogólny nadzór koordynacyjny w zakresie zabezpieczenia bieżącej działalności Komitetu, opracowywać porządek obrad oraz sprawować nadzór nad bieżącym aktualizowaniem planów przejścia z pokojowego do wojennego trybu pracy. Poza tym zająć miał się także organizowaniem materiałów do pracy Komitetu i zaplecza prawnego do podejmowanych uchwał⁴². Struktura sekretariatu składała się z⁴³:

- a. Kierownictwa Sekretariatu,
- b. Biura Prawnego Komitetu Obrony Kraju,
- c. Biura Planowania Obronnego,
- d. Biura Organizacyjno-Mobilizacyjnego Komitetu Obrony Kraju,
- e. Biura Szkolenia Obronnego,
- f. Biura Administracyjno-Organizacyjnego,
- g. Dyżurnej Służby Operacyjnej Komitetu Obrony Kraju⁴⁴.

Sekretariatowi przydzielono 60 etatów cywilnych i 22 wojskowe⁴⁵. Miał on także swój organ konsultacyjny, Kolegium Sekretariatu Komitetu Obrony Kraju, któremu przewodniczył sekretarz Komitetu, zaś w którego skład wchodził:

- a. Przedstawiciel Wydziału Organizacyjnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej,
- b. Przedstawiciel Szefa Urzędu Rady Ministrów,
- c. Przedstawiciel Komisji Planowania przy Radzie Ministrów,
- d. Podsekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych,
- e. Zastępca Szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego⁴⁶.

W organizacji Sekretariatu uderza jedna rzecz. Otóż Komitet Obrony Kraju był komitetem Rady Ministrów⁴⁷. Natomiast organ koordynujący jego działania, nadzorujący pracę i organizujący materiały

⁴¹ AAN, URM, 99/13, k. 8.

⁴² AAN, URM, 99/13, k. 9.

⁴³ AAN, URM, 134/56, k. 25.

⁴⁴ W każdej instytucji wchodzącej w skład Komitetu zorganizowana została komórka Dyżurnej Służby Operacyjnej, celem zagwarantowania ciągłości dowodzenia. Były to jednak struktury uśpione, aktywowane dopiero w sytuacji bezpośredniego zagrożenia państwa (Por. AAN, URM, 134/56, k. 90).

⁴⁵ AAN, URM, 134/56, k. 25.

⁴⁶ AAN, URM, 99/13, k. 10.

⁴⁷ AAN, URM, 100/15, brak paginacji.

był z niego wyłączony. Sekretariat KOK nie wchodził w jego skład, był wyłączoną jednostką wojskową, podporządkowaną Ministerstwu Obrony Narodowej⁴⁸.

5. Spojrzenie z bliska: Dział Polityczny Komitetu Obrony Kraju

Aby zamknąć temat elementów składowych Komitetu, można przyrzeć się bliżej jednemu, przykładowemu działowi. Dzięki pochodzącej z 1967 roku *Koncepcji organizacji i funkcjonowania Działu Politycznego Komitetu Obrony Kraju*⁴⁹ mamy w rzeszony dział dobry wgląd. Jego struktura i ogólne cele zostały już zarysowane. Różnorodność konkretnych celów wymaga jednak bardziej precyzyjnego przedstawienia. Są w dokumencie sformułowania ogólnikowe, jak na przykład *krzewienie w społeczeństwie poczucia siły i niezwyciężoności sojuszu państw socjalistycznych*⁵⁰, dbanie o jedność moralno-polityczną społeczeństwa, wyrabianie odporności społeczeństwa wobec tendencji panikarskich⁵¹ czy powszechna mobilizacja polityczno-społeczna. Z innych zadań miał on, na przykład, przygotowywać kadry kierownicze na wypadek wojny, tworzyć ogniwa partyjno-polityczne we wszystkich układach obronnych, prowadzić agitację propagandową w krajach spoza bloku socjalistycznego, ze szczególnym uwzględnieniem środowisk polonijnych, zwalczać przejawy *ideologicznej i politycznej dywersji*⁵². We współpracy z innymi organizacjami politycznymi, społecznymi i paramilitarnymi miał zapewniać poparcie społeczne dla prac związanych z obronnością, opracować zasady koegzystencji między ludnością cywilną, wojskami własnymi i wojskami pozostałych krajów Układu Warszawskiego, *przygotować i udoskonalić środki rozpowszechniania materiałów propagandowo-informacyjnych wśród ludności i wojsk krajów imperialistycznych*⁵³. Listę zamykają dwa działania, które należy podjąć w sytuacji bezpośredniego zagrożenia państwa: zadbanie o zabezpie-

⁴⁸ AAN, URM, 68/24, k. 3.

⁴⁹ AAN, URM, 137/53, brak paginacji.

⁵⁰ AAN, URM, 137/53, brak paginacji.

⁵¹ AAN, URM, 137/53, brak paginacji.

⁵² AAN, URM, 137/53, brak paginacji.

⁵³ AAN, URM, 137/53, brak paginacji.

czenie dokumentów państwa i przekonstrowanie wszystkich organów wchodzących w skład Komitetu na wojenną strukturę organizacyjną.

6. Kiedy pokoju nie dało się utrzymać...

Wspomniane działania miały zostać przeprowadzone jeszcze w okresie pokoju. Od momentu wprowadzenia stanu wojny, *Koncepcja...* przewidywała kolejne zadania. Między innymi były to: zapewnienie atmosfery umożliwiającej sprawną i szybką mobilizację, uspokajanie społeczeństwa wobec zagrożenia ataku bronią jądrową, prowadzenie wojny psychologiczno-ideologicznej i propagandowej z przeciwnikiem, prowadzenie korespondencji z państwami sojuszniczymi i neutralnymi, ocena nastrojów społecznych i informowanie o nich reszty Komitetu, koordynowanie i nadzorowanie działań organizacji polityczno-społecznych, *organizacja partyjno-politycznego zabezpieczenia walki z przeciwnikiem, zapewnianie w społeczeństwie poczucia możliwości i potrzeby przetrwania uderzeń jądrowych*⁵⁴ oraz regeneracja życia społecznego i gospodarczego po przetrwaniu bombardowania atomowego.

Wspomniano wyżej o przekonstrowaniu KOK-u na strukturę wojenną. Choć może się to wydawać paradoksalne, w trakcie wojny Komitet miał podlegać redukcji etatów, w przypadku niektórych działów bardzo znacznej. *W Koncepcji organizacji i funkcjonowania działów Komitetu Obrony Kraju*⁵⁵ znajdujemy zestawienie liczebności personelu⁵⁶. I tak:

- a. Dział Polityczny – w trakcie pokoju 10 741 osób, w trakcie wojny redukcja do 2 363;
- b. Dział Wewnętrzny – w trakcie pokoju 9 460 osób, w trakcie wojny redukcja do 3 311;
- c. Dział Planowania i Ekonomiki – w trakcie pokoju 5 030 osób, w trakcie wojny redukcja do 1 157;
- d. Dział Przemysłu – w trakcie pokoju 2 432 osób, w trakcie wojny redukcja do 778;

⁵⁴ AAN, URM, 137/53, brak paginacji.

⁵⁵ AAN, URM, 137/37, k. 115.

⁵⁶ AAN, URM, 137/37, k. 162.

- e. Dział Komunikacji – w trakcie pokoju 5 086 osób, w trakcie wojny redukcja do 2 390;
- f. Dział Zaopatrzenia – w trakcie pokoju 4 494 osób, w trakcie wojny redukcja do 674;
- g. Dział Ochrony Ludności – w trakcie pokoju 2 660 osób, w trakcie wojny redukcja do 665;
- h. Dział Współpracy Gospodarczej z Zagranicą – w trakcie pokoju 1 744 osób, w trakcie wojny redukcja do 1 116;
- i. Dział Zagraniczny – w trakcie pokoju 1 356 osób, w trakcie wojny redukcja do 339;
- j. Dział Szkolnictwa i Nauki – w trakcie pokoju 1 867 osób, w trakcie wojny redukcja do 280.

W przypadku niektórych działów redukcja nie była taka, jak wskazują na to liczby. Działy: Ochrony Ludności, Wewnętrzny, Przemysłu i Komunikacji miały zostać wzmocnione i zwiększone o oddane im do dyspozycji oddziały zmilitaryzowane.

Redukcja etatów Komitetu Obrony Kraju w momencie stanu zagrożenia bezpieczeństwa państwa lub wojny, choć może budzić zdziwienie, zwłaszcza, kiedy mamy w pamięci, na przykład, *Dekret o Komitecie Obrony Kraju z 1961 roku*. Wyraźnie jest w nim powiedziane, że *Komitet Obrony Kraju jest powoływany do kierowania życiem państwowym w okresie zagrożenia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i w czasie wojny*⁵⁷. Rozdźwięk ten daje się jednak wytłumaczyć. Trzeba pamiętać, że głównym celem Komitetu było przygotowanie kraju do wojny, nie zaś zarządzanie nim podczas konfliktu zbrojnego. Wszystkie dekrety, uchwały i decyzje podejmowane przez KOK dotyczą działań, które należy podjąć przed wybuchem wojny.

7. Ślady innej struktury

Niektóre dokumenty wskazują na to, że Komitet miał nie sprawować władzy w trakcie wojny. Zgodnie z wydanym w 1972 roku *Ogólnym założeniem organizacji i funkcjonowania naczelných i terenowych organów politycznych, władzy i administracji publicznej w dziedzinie obronności oraz ich aparatu wykonawczego i pracy*⁵⁸, KOK w chwili ogłoszenia wojny przekształca się w Radę

⁵⁷ AAN, URM, 159/282, k. 2.

⁵⁸ AAN, URM, 100/15, brak paginacji.

Obrony Państwa. Można przytoczyć dwa mówiące o tym fragmenty uchwały:

a. 5.5. *Po wprowadzeniu przez Radę Państwa stanu zagrożenia bezpieczeństwa – Komitet Obrony Kraju przekształca się w Radę Obrony Państwa;*

b. 6.1. *Rada Obrony Państwa podejmuje swoją działalność po wprowadzeniu stanu zagrożenia bezpieczeństwa państwa – przejmując podstawowe funkcje dotychczasowego Komitetu Obrony Kraju. Jako naczelny organ państwa (ponad rządowy) kieruje ona całością spraw związanych z osiągnięciem gotowości obronnej kraju w czasie zagrożenia oraz sprawami państwa i społeczeństwa w czasie wojny.*

Zastanawia sam fakt przekształcenia Komitetu w Radę, biorąc pod uwagę wzmiankowane już zadania, które były stawiane przed KOK na czas wojny i modyfikacje, jakim miał on na ten czas podlegać. Stoi to też w jawnej sprzeczności z innymi uchwałami, np.: w *Ogólnych zasadach planowania operacyjno-obronnego w Dziale Współpracy z Zagranicą* z dnia 13 listopada 1963 roku jest wyraźnie napisane: *Całokształtem spraw państwowych w okresie zagrożenia i wojny będzie kierował Komitet Obrony Kraju*⁵⁹.

Sformułowanie „przekształca się” nie oznacza jednak, że zmiana zachodzi jedynie w nazwie. W dokumencie nie ma wprowadzie mowy o szczegółach dotyczących struktury Rady, podany jest jednak spis członków, w którym widać gołym okiem rozbieżności.

Lista podana jest w dwóch wariantach. Według pierwszego, na czele Rady miałyby stanąć przewodniczący w osobie pierwszego sekretarza Komitetu Centralnego PZPR. Do tego dochodziło trzech zastępców: wyznaczony członek Biura Politycznego Komitetu Centralnego PZPR, Prezes Rady Ministrów i Minister Obrony Narodowej, oraz członkowie: Marszałek Sejmu, Przewodniczący Rady Państwa, Prezes Najwyższego Komitetu Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, Przewodniczący Centralnego Komitetu Stronnictwa Demokratycznego, Minister Spraw Zagranicznych, Minister Spraw Wewnętrznych i szef Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, a także sekretarz Rady. Według drugiego wariantu przewodniczącym miał być również Pierwszy Sekretarz Komitetu Centralnego PZPR, liczba zastępców okrojona została do dwóch, Prezesa Rady Ministrów i wyznaczonego

⁵⁹ AAN, URM, 138/4, k. 9.

członka Biura Politycznego Komitetu Centralnego PZPR, członkami mieli być Marszałek Sejmu, Przewodniczący Rady Państwa, członek Biura Politycznego Komitetu Centralnego PZPR, Prezes Najwyższego Komitetu Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego i Przewodniczący Centralnego Komitetu Stronnictwa Demokratycznego. W tej opcji już jest podane, jaką funkcję ma piastować człowiek wyznaczony na stanowisko sekretarza Rady: ma być wiceministrem Obrony Narodowej.

8. Jak Komitet pracował

Zapoznanie się z zadaniami stojącym przed poszczególnymi działami nie daje nam odpowiedzi na pytanie, jakie było całościowe spektrum zainteresowań Komitetu Obrony Kraju. W zbiorach Archiwum Akt Nowych zachowało się kilka uchwał, które pozwalają, choć pobieżnie, określić obszar zainteresowań Komitetu. Ponieważ stworzenie jednolitego obrazu na podstawie dostępnych do tej pory materiałów graniczy z niemożliwością, pozwolę sobie przedstawić zebrane fragmenty wiedzy w kolejności chronologicznej.

8 października 1963 roku Komitet na wniosek szefa Zarządu I Sztabu Generalnego, generała dywizji Tadeusza Tuczapskiego, podejmuje decyzję w sprawie broni używanej przez Ligę Obrony Kraju. Mają zostać wprowadzone zmiany dotyczące zasad użytkowania, przechowywania, konserwowania i magazynowania broni palnej⁶⁰.

8 stycznia 1965 roku kierownik Działu Współpracy z Zagranicą, wicepremier Piotr Jaroszewicz, nakazuje organizację szkoleń dla personelu Ministerstwa Spraw Zagranicznych i niektórych resortów centralnych dotyczących zachowania w wypadku wojny i zagrożenia⁶¹.

W 1966 wydano uchwałę, czyniącą Komitet odpowiedzialnym za całokształt szkoleń militarno-obronnych, gospodarczo-obronnych i polityczno-obronnych⁶².

17 lutego 1966 roku sekretarz Komitetu, generał dywizji Wojciech Jaruzelski, wysłała do ówczesnego szefa Urzędu Rady Mini-

⁶⁰ AAN, URM, 137/2, k. 1.

⁶¹ AAN, URM, 138/2, k. 1.

⁶² AAN, URM, 41/34, brak paginacji.

strów, Janusza Wieczorka, zestawienie aktów wydanych przez KOK. Są tam wymienione, bez podania szczegółów, następujące uchwały:

a. Uchwała nr 1/66 w sprawie zatwierdzenia koncepcji szkolenia kierowniczej kadry w systemie obrony terytorium kraju wraz z załącznikami. Uchwała ta czyniła KOK odpowiedzialnym także za szkolenia Obrony Terytorialnej⁶³;

b. Uchwała nr 002/66 w sprawie przygotowania umocnionych obiektów dla potrzeb Komitetu Obrony Kraju, jego działów i wojewódzkich komitetów obrony⁶⁴;

c. Uchwała nr 005/66 w sprawie zatwierdzenia projektu dekretu o rejestracji akt stanu cywilnego oraz zabezpieczenia ksiąg stanu cywilnego w okresie wojny⁶⁵;

d. Uchwała nr 006/66 w sprawie zatwierdzenia projektów przepisów o ewidencji i kontroli ruchu ludności w okresie wojny⁶⁶;

e. Uchwała nr 008/66 w sprawie zatwierdzenia wstępnych założeń dotyczących dostaw obowiązkowych i skupu produktów rolnych w okresie bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny⁶⁷;

f. Uchwała nr 09/66 w sprawie ustalenia kolejności pierwszeństwa wykonywanych przewozów kolejowych i samochodowych w okresie podwyższonej gotowości obronnej, bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa PRL i w czasie wojny⁶⁸;

g. Uchwała nr 0011/66 w sprawie zatwierdzenia projektu dekretu i zmianie zakresu działania naczelnych organów administracji państwowej w dziedzinie nadzoru nad lotnictwem cywilnym w okresie bezpośredniego zagrożenia PRL i w czasie wojny⁶⁹.

Miesiąc później Wieczorek ponownie otrzymał takie zestawienie, tym razem podpisane w zastępstwie generała Jaruzelskiego przez generała Bolesława Chochę i zawierające jedynie projekty:

⁶³ AAN, URM, 41/34, brak paginacji.

⁶⁴ AAN, URM, 137/37, k. 83.

⁶⁵ AAN, URM, 137/37, k. 87.

⁶⁶ AAN, URM, 137/37, k. 95.

⁶⁷ AAN, URM, 137/37, k. 103.

⁶⁸ AAN, URM, 137/37, k. 110.

⁶⁹ AAN, URM, 137/37, k. 78.

- a. Dekretu o militaryzacji niektórych dziedzin gospodarki i administracji państwowej;
- b. Uchwały Komitetu Obrony Kraju w sprawie powołania do służby w jednostkach zmilitaryzowanych i zwalniania z tej służby;
- c. Uchwały Komitetu w sprawie określenia dziedzin zmilitaryzowanych⁷⁰.

Kolejna uchwała związana była z przeprowadzonymi w styczniu 1968 roku manewrami „Kraj-68”. W ich wyniku KOK podjął decyzję o wprowadzeniu w życie planu naukowo-badawczego dotyczącego wpływu broni jądrowej, chemicznej, biologicznej i zapalającej na cywili oraz sposobów przeciwdziałania zagrożeniu. Dodatkowo Komitet we współpracy z Komisją Planowania wydał *Zestawienie kierunków przedsięwzięć uwzględniających interesy obronności w pokojowym rozwoju gospodarki*. Był to w istocie niewiarygodnie szeroko zakrojony plan gospodarczy, przewidujący rozwój wszystkiego, od portów żeglugi śródlądowej poczynając, na rozwoju technologii tranzystorów i układów scalonych kończąc⁷¹.

W 1968 roku (brak daty dziennej) opracowany został projekt zarządzenia dotyczącego zabezpieczenia najważniejszych dokumentów podczas wojny. Generał Jaruzelski jako sekretarz KOK powołał do tego celu komisję złożoną z przedstawicieli Ministerstwa Obrony Narodowej, Spraw Wewnętrznych i Komisji Planowania przy Radzie Ministrów.

W tej samej teczce pojawia się też krótka notatka na temat konieczności poprawy zaopatrzenia w wodę. W tym celu planowana jest szeroko zakrojona akcja kopania nowych studni⁷².

W 1969 r. powzięta zostaje decyzja o utworzeniu narodowej rezerwy agregatów prądotwórczych. Decyzję podejmuje Komitet⁷³.

Nie była to jedyna narodowa rezerwa, utworzona decyzją KOK. Kolejnym przykładem może być utworzona rok wcześniej, w 1968 r., narodowa rezerwa parowozów. Podczas jej powstawania główną rolę odegrał Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów⁷⁴.

⁷⁰ AAN, URM, 137/37, k. 116.

⁷¹ AAN, URM, 65/5, k. 46-52.

⁷² AAN, URM, 137/38, k. 44.

⁷³ AAN, URM, 68/24, k. 43.

⁷⁴ AAN, URM, 137/38, k. 2.

Kolejny dokument pochodzi z 1971 r. i nie jest uchwałą, a jedynie jej projektem. Zacytujmy jego początek: *Uchwałą KOK z dnia.....1971 r. w sprawie planu Roku Obliczeniowego 1971.*

§ 1. Zatwierdza się plan Roku Obliczeniowo 1971. Stanowiący załącznik do niniejszej uchwały, jako podstawę do opracowywania szczegółowych planów w ministerstwach i podległych im zakładach (...).

Choć jest to jedynie projekt uchwały i tak należy się zastanowić nad zakresem władzy KOK, skoro powstać miała uchwała opiniująca plan budżetowy roku obliczeniowego.

Znajdująca się także w teczce uchwała Komitetu w zakresie obronności, wydana w formie książkowej (liczy 90 stron), również pozbawiona jest daty. Wynika z niej natomiast, że na podstawie zaopiniowania KOK i Prezydium Rządu opracowywano limity wydatków obronnych, a także opiniowano produkcję, eksport i import sprzętu wojskowego⁷⁵.

W 1973 roku Komitet wydał szereg uchwał nadzorujących wykonanie uzbrojenia i sprzętu wojskowego. Dotyczyły one każdego elementu wyposażenia armii: poczynając od amunicji 7,62 mm i radiostacji R-123, zaś kończąc na czołgach T-55A i transportowcach An-2, lub też produkowanych na eksport okrętach desantowych model „775/3”⁷⁶ (według klasyfikacji NATO określanych kodem „Ropucha”⁷⁷).

Na koniec można przytoczyć przykładowe sprawozdanie z 24 marca 1975⁷⁸, a konkretnie spis referatów z posiedzenia kolegium Sekretariatu KOK, co pokaże kilka tematów bieżących, rozpatrywanych na posiedzeniu. Były to:

- a. kwestia gotowości obronnej PRL;
- b. kwestia obrony wybrzeża PRL;
- c. przygotowanie transportu morskiego na wypadek wojny;
- d. planowane przedsięwzięcia w ramach wydatków obronnych 1976-80;
- e. zabezpieczenia Narodowego Banku Polskiego oraz druku banknotów i papierów wartościowych;

⁷⁵ AAN, URM, 99/3 brak paginacji.

⁷⁶ AAN, URM, 117/13, k. 4.

⁷⁷ *Almanach broni światowej*, Warszawa 1997, s. 182.

⁷⁸ AAN, URM, 103/3, brak paginacji.

- f. zabezpieczenie potrzeb sił zbrojnych oraz przemysłu;
- g. kwestia stałej gotowości obronnej państwa.

Nasuwa się na myśl parafraza starego dowcipu: „Czym zajmował się Komitet Obrony Kraju? Czym chciał. A czym chciał? Wszystkim”. Jest to zrozumiałe o tyle, że w warunkach gospodarki centralnie sterowanej, w państwie, gdzie wszystko musi być zaplanowane, łatwo jest nadać każdej tonie mięsa, cysternie ropy czy wagonowi zboża rangę zasobu strategicznego. Należy postawić sobie pytanie: czy Komitet Obrony Kraju faktycznie miał taką władzę, czy też był jedynie kolejną z wielu struktur pączkujących w administracji każdego kraju socjalistycznego? Uważam, że satysfakcjonująca odpowiedź na to fundamentalne pytanie w świetle dotychczas dostępnych danych nie jest możliwa. Powodów jest kilka.

31 grudnia 1968 roku stworzono *Zestawienie ilościowe uchwał dotyczących obronności*⁷⁹. Wynika z niego, że na 1 392⁸⁰ uchwały podjęte ogółem przez rząd PRL w roku 1968 Komitet Obrony Kraju wydał ich 77. Dla porównania można powiedzieć, że Ministerstwo Górnictwa i Energetyki podjęło ich 39, Ministerstwo Przemysłu Ciężkiego 33, Komisja Planowania przy Radzie Ministrów 24, zaś Rada Ministrów 252⁸¹. Dawałoby to asumpt umniejszenia roli Komitetu względem samej Rady Ministrów, gdyby nie to, że, jak pamiętamy, prawie wszystkie organa centralne, ministerialne i inne, wchodziły w skład KOK, zaś w podejmowanych uchwałach nie pisały czy dany akt wydany jest przez ministerstwo jako ministerstwo, czy też przez ministerstwo-element Komitetu. KOK nie był strukturą jawną. Wszystkie dokumenty, na jakich oparta jest powyższa praca, miały status tajnych. Materiały samego Komitetu objęte były trzydziestoletnim okresem utajnienia jako tajemnica wojskowa⁸². Jedna z uchwał mówi wyraźnie: nawet podczas stanu bezpośredniego zagrożenia państwa naczelnym organem zarządzającym państwem oficjalnie pozostaje Rada Ministrów i Prezydium

⁷⁹ AAN, URM, 76/57, k. 22.

⁸⁰ AAN, URM, 76/57, k. 23.

⁸¹ AAN, URM, 76/57, k. 22.

⁸² Kiedy składałem wniosek o udostępnienie mi dokumentów Komitetu znajdujących się w Centralnym Archiwum Wojskowym, odmówiono mi dostępu do akt wydanych po 1980 roku, właśnie z powodu objęcia ich tajemnicą wojskową.

Rządu⁸³. A przecież w wielu dokumentach było wspomniane, że właśnie wtedy kierowanie krajem ma przejąć Komitet.

Zakończenie

Komitet Obrony Kraju nie został rozwiązany w momencie upadku socjalizmu. Nastąpiło to dopiero w 2001 roku. Była to już jednak zupełnie inna instytucja: po 1989 roku Komitet został podporządkowany Biuru Bezpieczeństwa Narodowego. Okres jego istnienia po 1980 roku skrywa jednak tajemnica wojskowa. Choć właśnie po wprowadzeniu stanu wojennego Komitet wyszedł z ukrycia, brak jednak jest dostępu do materiałów, które rozstrzygnęłyby kwestię, jaką rolę wtedy pełnił. Poznanie odpowiedzi na to pytanie mogłoby być swoistym ukoronowaniem działań podejmowanych przez Komitet: przynajmniej nominalnie przejął on odpowiedzialność za państwo znajdujące się w stanie wojny, czyli zacząłby pełnić funkcję, do której był przeznaczony. Według Andrzeja Paczkowskiego rola KOK ograniczała się do przygotowania zagadnień prawnych związanych z wprowadzeniem stanu wojennego. Profesor Paczkowski przyznaje jednak w tym samym zdaniu, że mówi o *formalnie najwyższej instytucji wojskowo-politycznej w państwie*⁸⁴.

Obraz wyłaniający się z materiałów archiwalnych jest frapujący, ale niepełny. Nie sposób bowiem stwierdzić, dysponując jedynie materiałami Urzędu Rady Ministrów, ile z podejmowanych przez Komitet decyzji było faktycznie realizowanych, ile zaś pozostawało w sferze uchwał. Dopiero dalsze badania pozwolą rozsądzić, czy Komitet Obrony Kraju był faktycznie „zapasowym rządem”, potężną strukturą, dzierżącą faktyczną władzę w państwie za parawanem legalnych struktur, czy też kolejną organizacją, której celem było zapewnienie wchodzącym w jej skład urzędnikom, członkom partii i politykom pobierania kolejnej pensji z tytułu piastowania jeszcze jednego stanowiska.

Przemysław Mrówka

⁸³ AAN, URM, 117/14, k. 2

⁸⁴ A. Paczkowski, *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981 – 22 VII 1983*, Warszawa 2007, s. 30.

Spis wykorzystanych źródeł i opracowań

Źródła (Archiwalne):

Archiwum Akt Nowych, Urząd Rady Ministrów, 2/711, 38/22, 41/33, 41/34, 65/5, 65/6, 68/24, 68/25, 76/57, 99/13, 99/2, 99/3, 100/14, 100/15, 102/4, 102/5, 103/3, 103/4, 104/4, 104/5, 117/13, 117/14, 134/51, 134/52, 134/53, 134/54, 134/56, 134/57, 137/1, 137/2, 137/3, 137/37, 137/38, 137/39, 138/1, 138/10, 138/11, 138/2, 138/3, 138/4, 138/5, 138/6, 138/7, 138/8, 138/9, 159/164, 159/197, 159/228, 159/253, 159/254, 159/282

Opracowania:

Almanach broni światowej, Warszawa 1997.

Kula Marcin, *Człowiek wojuje*, Warszawa 1994.

Paczkowski Andrzej, *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981 – 22 VII 1983*, Warszawa 2007.

Poksiński Jerzy, Kochański Aleksander, Persak Krzysztof, *Kierownictwo PPR o PZPR wobec wojska 1944-1956*, Warszawa 2003.